

VARFÖR SPELAS ”KÖPMANNEN I VENEDIG?”

Jesper Svartvik

ANTISEMITISM I DET ORANGA UKRAINA

John Gradowski

FÖRINTELSEN SOM ILLUSTRATION ELLER STUDIUM

Christer Mattsson

INDYMEDIA OCH DEN JUDISKA VÄRLDSKONSPIRATIONEN

Fredrik Malm

I SKUGGAN AV AUSCHWITZPROCESSEN - 40 ÅR EFTERÅT

Lisbeth Lindeborg

DYRT BEVAKA SYNAGOGOR

MOTION OM KAMP MOT ANTISEMITISM – FRÅN CECILIA WIKSTRÖM (FP)

Varför spelas *Köpmannen i Venedig*?

AV JESPER SVARTVIK

Det inflytande den judiske penningutlånaren Shylock har haft i historien står i omvänd proportion till antalet repliker i Shakespeares drama *Köpmannen i Venedig*. Trots att han bara förekommer i fem av detta dramas tjugo scener är han – liksom de nytestamentliga evangeliernas Judas Iskariot och Charles Dickens' Fagin – en av de mest inflytelserika figurerna i antisemitismens historia.

Det finns åtminstone tre skäl till att han har uppfattats så negativt: för det första står det redan i den äldsta tryckta texten på titelbladet att pjäsen handlar om ”the extreme cruelty of *Shylocke the Jewe*”. Även om man numera allt oftare försöker framställa honom som en tragisk figur var detta knappast Shakespeares intention: Shylock skulle vara boven i dramat, och det är han också för de allra flesta.

För det andra talar de andra personerna i detta drama ständigt nedlåtande om judenhet och judendom. Det framgår därför att penningutlånaren Shylock ger uttryck för något specifikt *judiskt* när han talar och handlar som han gör. Med dukaterna i penningpungen och dolken i högsta hugg bekräftar han åskådarnas fördomar att judar är både giriga och farliga.

För det tredje är det uppenbart att också Shylock i sina egna repliker besannar dessa vanföreställningar. När hans dotter har övergivit honom vandrar han längs Venedigs gator och ropar ”O my ducats! O my daughter!” – som om förlusten av pengar vore jämförbar med att ha förlora sitt enda barn. Somliga menar att det finns en ljuspunkt bland hans repliker, den berömda monologen i den tredje aktens första scen:

Samma rätt att hämnas

I am a Jew. Hath not a Jew eyes? Hath not a Jew hands, organs, dimensions, senses, affections, passions; fed with the same food, hurt with the same weapons, subject to the same diseases, heal'd by the same means warm'd and cool'd by the same winter and summer as a Christian is? If you prick us, do we not bleed? If you tickle us, do we not laugh? If you poison us, do we not die?

Problemet är att syftet med denna – förvisso gripande – monolog är att bevisa att Shylock som jude minsann har samma rätt som kristna att hämnas en oförrätt. Detta framgår av fortsättningen: ”And if you wrong us, shall we not revenge? If we are like you in the rest, we will resemble you in that.”

Det kan därför inte gärna råda någon tvekan om att *Köpmannen i Venedig* har bidragit till att förstärka fördomar om judenhet och judendom. Det mest ökända exemplet är när dramat spelades under andra världskriget, t.ex. på Burgtheater i Wien med början i maj 1943. På uppdrag av Baldur von Schirach, Wiens *Gauleiter* (den lokale nazistledaren), gestaltade Werner Krauß den judiske penningutlånaren. Det var von Schirach som i september 1942 hade uttalat följande:

Politiska konsekvenser

Varje jude som befinner sig i Europa är ett hot mot den europeiska kulturen. Om några vill kritisera mig för att jag har deporterat tiotusentals judar från denna stad (dvs.) i Wien – en gång i tiden den europeiska judenhetens centrum – till ghetton österut, kan jag bara svara att jag ser detta som ett positivt bidrag till den europeiska kulturen.

Werner Krauß valde därför att gestalta den venetianske penningutlånaren som *Shylock der Ostjude*. Han ville spela juden i Venedigs ghetto på ett sådant vis att publiken skulle förstå hur riktigt och viktigt det var att judar nu under andra världskriget deporterades till central- och östeuropeiska ghetton. Uppsättningen av *Köpmannen i Venedig* i Wien under kriget utgör en plågsam och nödvändig påminnelse om att detta drama har politiska konsekvenser. Det har använts för att motivera förföljelse, folkfördrivning och folkmord. Efter denna hastiga blick i historiens backspegel måste den avgörande frågan vara varför ett drama som bevisligen bidragit till hat, hot och hets skulle framföras idag.

Uppseendeväckande undersökning

Den 10 september 2005 anordnades av teater- och dansvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet ett heldagssymposium om gestalten Shylock i William Shakespeares drama *Köpmannen i Venedig*. Dr. Yael Feiler och professor Willmar Sauter presenterade där en undersökning om på vilket sätt Dramatens besökare har påverkats av Mats Eks uppmärksammade uppsättning av *Köpmannen i Venedig*. Feiler och Sauter har med hjälp av enkäter ställt samma frågor till totalt 544 åskådare före och efter dramat i samband med tre föreställningar i februari och mars 2005. Det mest uppseendeväckande resultatet är att *ungefär var fjärde person var mer benägen efter dramat än före att instämna i påståendet att "antisemitismen beror på judarnas eget handlande genom historien"*. Enligt denna undersökning har alltså Dramatens uppsättning av *Köpmannen i Venedig* bidragit till att förstärka en av de vanligaste antisemitiska fördomarna: fler ansåg efteråt än före att det är judarnas eget fel att de blir förföljda!

När Mats Ek den 10 september 2005 blir intervjuad i *Svenska Dagbladet* uttrycker han sin bestörtning när han får reda på vad hans tolkning av dramat har medfört, men tillägger: ”Det är naturligtvis inget vi önskat. Men vi kan ju inte göra en enkelspårig pamflett, vi måste överlämna till publiken att tänka själva.” Det finns ingen anledning att betvivla att Mats Ek är ärlig på denna punkt. Han har säkert inte velat bidra till att cementera antijudiska stereotyper. Men faktum kvarstår: Stockholms universitets undersökning visar att detta blev konsekvensen. Också denna gång är det judar som har fått betala priset för att *Köpmannen i Venedig* har framförts.

Varför överhuvudtaget spela Shylock?

Enligt min mening finns det bara ett sätt att garantera att *Köpmannen i Venedig* inte uppfattas antijudiskt: det är att göra Shylock till icke-jude. Han skulle då i stället vara en snål, grinig, girig, hämndlysten, motbjudande, anskrämlig kristen penningutlånare – lika kristen som Antonio, Bassanio och alla de andra i detta drama. Alla referenser till penningutlånares judiska hjärta, judiska tankesätt och judiska vanor skulle i så fall tas bort. Troligen skulle hela detta drama då falla sönder och samman i småbitar eftersom dess hörnsten *de facto* är stereotyper och fördomar om judendom och judenhet. Någon har sagt att om Disneyindustrin skulle bestämma sig för att filmatisera *Den lilla flickan med svavelstickorna* skulle den inte nöja sig med H.C. Andersens tragiska slut där hon blir funnen ihjälfrusen i rännen. Nej, i Disneys version skulle hon i stället starta med två tomma händer för att i slutet av filmen bli den första kvinnliga verkställande direktören för Swedish Match. Det skulle kanske vara ett slut som bättre passar vår tid, men det skulle inte längre vara H.C. Andersens tragiska saga.

Varför skulle då detta drama överhuvudt spelat idag? Efter två tusen års antisemitism är det en av de viktigaste frågorna vi kan ställa oss. *Varför välja att framföra detta drama? Vad är det man hoppas uppnå?* (1) Somliga påpekar att t.ex. Christopher Marlowes drama *The Jew of Malta* var betydligt mer antijudiskt än detta drama, men motivet kan inte gärna vara att Shakespeare "faktiskt" var mindre antijudisk än andra dåtida författare. Att det finns sådant som är *ännu* värre är knappast en god förklaring, än mindre en ursäkt.

(2) Inte heller är syftet att skapa empati för judar inte särskilt genomtänkt. Bevisligen har detta drama genom historien inte fått några förblivande positiva konsekvenser – däremot vet vi att det motsatta har varit fallet. Det har alltid varit judar som har fått betala priset för att *Köpmannen i Venedig* har framförts – och det priset har ibland varit både högt och i högsta grad kännbart. Om huvudsyftet är att visa att det "faktiskt" finns sympatiska judar eller att judar "faktiskt" har fått lida mycket genom historien finns det betydligt bättre exempel. Vill man skapa empati för det judiska folket bör man snarare välja texter skrivna av judar. Det är stor skillnad mellan, å ena sidan, Isaac Bashevis Singer, Elie Wiesel och Primo Levi och, å andra sidan, William Shakespeare och Christopher Marlowe.

(3) Det enda godtagbara skälet att framföra *Köpmannen i Venedig* är att vi inser att detta drama – tyvärr! – är jämförbart med de medeltida bilderna av den s.k. judesuggan, dvs. bilder eller statyer som avbildar judar som rider på, diar och förtär exkrement från ett svin. Dessa judesuggor finns bl.a. i några av Europas kyrkobyggnader, också i Uppsala domkyrka. Ingen ansvarsfull kyrkoledare skulle säga att de är centrala i kristen förkunnelse idag, men det vore historieförfälskning att låtsas att de inte existerar. De finns där, och det är viktigt att känna till både anledningen till att de frammejlades och den skada de bevisligen har orsakat. Antisemitismen har särskilda förutsättningar att floras i Europa; den är en del av det europeiska kulturarvet. *Köpmannen i Venedig* hör till just detta kulturarv, den del som vi inte är det minsta stolta över, men vars existens vi inte får förneka och vars betydelse vi inte får förringa. Därför kan möjligen *Köpmannen i Venedig* framföras – *bar a* därför. Det är det enda etiskt godtagbara skälet.

Jesper Svartvik är docent i nya testamentets exegetik samt ordförande i Svenska Kommittén Mot Antisemitism

I juli i år undertecknade och publicerade 500 intellektuella i Ukraina ett öppet brev mot antisemitismen i landet. Uppropet var adresserat till presidenten, Viktor Jusjtsjenko. Brevet sågs av många som ett viktigt steg i byggandet av ett civilt samhälle där skyddet av de nationella minoriteterna är en självklarhet.

– Det ignorerades helt och hållet av alla myndigheter. Många intellektuella, judar och andra nationella minoriteter hade förväntat sig mer av den orange revolutionen i Ukraina och av landets president, säger Anatoly Podolsky, chef för Ukrainian Center for Holocaust Studies i huvudstaden Kiev.

Den totala ignoransen från myndigheterna är, enligt Anatoly Podolsky, ett tecken på att de inte tycker att frågan är viktig. Inget försök till dialog, inga reaktioner, inget försök att efterleva den lag som säger att etniska hatbrott är förbjudna i lag och skall leda till åtal.

Vid den senaste folkräkningen i Ukraina, 2001, bodde det 103 000 judar i landet - 0,2 procent av den totala befolkningen. Det finns över 20 judiska skolor (varav fem i Kiev), ett judiskt universitet, daghem, mer än 300 officiellt registrerade kulturorganisationer med mera. Vidare finns, enligt Anatoly Podolsky, inte mindre än 30 relativt stora judiska tidningar och ett mer eller mindre blomstrande församlingsliv i Kiev, Odessa, Dnepropetrovsk, Kharkov, Lviv, Chernovtsy och Vinnitsa. De flesta judar är sekulära, men efter Sovjetunionens fall har en hel del sökt sig tillbaka till traditionerna.

Förutom Ukrainian Center for Holocaust Studies, som drivs helt utan statsbidrag, finns också det huvudsakligen pedagogiskt inriktade Institute for Jewish Studies i Kiev.

I många stora städer har synagogor och andra byggnader, som före andra världskriget tillhörde judiska församlingar, återlämnats till de rättmätiga innehavarna.

– I tusen år har judarna varit en signifikant del av de ukrainska, polska och ryska kulturerna i Ukraina, hävdar Anatoly Podolsky. Trots allt detta positiva har antisemitismen blivit tydligare och öppnare sedan 2002. I dag ser vi en ny och farlig typ av antisemitism i Ukraina som kan benämnas som intellektuell och vars beståndsdelar består av politiskt-, ekonomiskt-, socialt- och kulturellt hat mot judar.

”Intellektuell” antisemitism

Den främste företrädaren för detta ”intellektuella” hat är MAUP - Interregional Academy of Staff Management – Ukrainas största privata institut för högre utbildning med 30 000 studenter. MAUP publicerar ett magasin och en veckotidning som tillsammans trycks i 100 000 exemplar. Institutet äger också ett förlagshus och ett tryckeri samt bokaffärer i alla större städer. I tre år har MAUP publicerat mängder med antisemitiska skrifter författade av berömda Ukrainska historiker.

– Alla skrifter säger i princip samma sak: mänsklighetens värsta fiende är sionismen och som jämförelse med nazismen, säger Anatoly Podolsky. De säger att judar i sig inte är så farliga, faran kommer från sionisterna. Å andra sidan är varje jude, i deras ögon, en sionist så fort han eller hon protesterar mot MAUP.

Detta är exakt samma sorts propaganda som spreds av Sovjetunionen från 1967 fram till kommunismens fall. Sionism och sionist är i dessa sammanhang bara ersättningsord för judendom och judar.

I somras arrangerade MAUP en konferens, som ingen protesterade emot, med mottot: mänsklighetens värsta fiende är sionismen. Institutet hävdar att sionisternas mål är att förslava ukrainarna. MAUP har också blivit en del av den globala anti-israeliska kampanjen där anti-sionistisk retorik legitimerar antisemitismen.

Förutom judiska organisationer protesterade också en del berömda intellektuella mot den famösa konferensen. De skrev artiklar, gjorde offentliga uttalanden och publicerade det öppna

brevet till president Viktor Jusjtsjenko, som ignorerade det.

– MAUP kallade undertecknarna för sionister eller köpta lakejer av sionisterna och fortsatte som vanligt.

Den amerikanske nazisten David Duke, som började sin politiska skolning inom Ku Klux Klan på 70-talet, och som i dag är en inspirationskälla för svenska nazister, har nyligen av MAUP tilldelats en doktorstitel i historia!

Markant ökning av antisemitiska brott

Alla försök att stoppa MAUPs antisemitiska propaganda i rättsliga instanser har misslyckats. Den offentlige åklagaren i Kiev vägrar ens att inleda en process mot MAUP. Fram till MAUPs aggressiva kampanj fanns det bara en antisemitisk tidning – Idealist i Lviv – men den hade en oansenlig upplaga.

Institute for Jewish Studies, som bevakar antisemitiska händelser i Ukraina, uppger att 258 antisemitiska artiklar publicerades 2003. En markant ökning från 2002 då antalet var 179. – Det finns många skäl till dessa antisemitiska utbrott. Ett är det judiska kortet – det är alltid gångbart att anklaga judar för än det ena än det andra. Men än mer allvarligt är hur vissa historiker och författare anklagar judarna för att under åren 1918-1928 vara ansvariga för brott begångna under Stalins totalitära regim. Vissa historiker hävdar på fullt allvar att **alla** myndighetsutövare under de åren var judar och att kommunismen var judarnas ”bidrag” till mänskligheten, vilket är ett direkt citat ur Mein Kampf, säger Anatoly Podolsky.

Sedan 2002 har också en rad judar misshandlats. Mest uppmärksammas är händelsen för tre år sedan då en grupp unga fotbollssupportrar, på väg från en fotbollsmatch, slog sönder fönsterrutorna i Brodsky-synagogan i Kiev och överföll besökare på väg ut från gudstjänsten. Supportrarna fängslades. Myndigheterna hävdade först att ynglingarna i besvikelsen över att deras lag hade förlorat, lät sin besvikelse gå ut över första bästa byggnad de passerade. Under rättegången stod det dock klart att attacken var överlagd. Fotbollssupportrarna dömdes till långa straff. Vandalisering förekommer på judiska begravningsplatser, graffiti sprejas på synagogor och andra judiska institutioner och judiska företrädares hem har utsatts för mordbränder. Alla sådana händelser betraktas som enbart vandalism.

Regeringen gör för lite åt antisemitismen

Yevhen Chervonenko, judisk före detta transportminister, anklagade nyligen den regering han själv var en del av för att göra för lite åt antisemitismen i landet. Chervonenkos kritik kom efter en brutal attack nyligen på en ung judisk, ortodox student i Kiev. Enligt polisen var det inget antisemitiskt brott medan judiska talesmän hävdar motsatsen. President Jusjtsjenko har personligen fördömt attacken och beordrat en utredning. Chervonenko välkomnar presidentens initiativ men är oroad över de andra ministrarnas tystnad.

– Jag blev mycket förvånad över att de inte reagerade, och då speciellt premiärminister Tymoshenko, på samma sätt som presidenten, skriver Chervonenko på transportministeriets hemsida.

Kritik har tidigare framförts mot både Jusjtsjenko och Tymoshenko för att de samarbetat med uttalat fascistiska partier i det ukrainska presidentvalet. Tymoshenko ledde tidigare en egen koalition där en av hennes tidigare parlamentsledamöter är medlem i den öppet nazistiska organisationen Ukrainas nationella församling, UNA-UNSD.

– Men det vore ett stort misstag att generellt beteckna hela den opposition som samlades kring Jusjtsjenko under presidentvalet som antisemitisk, chauvinistisk och fascistisk, hävdar den ryske historikern Vyacheslav Likhachev, som bland annat skriver för magasinet Jews of Euro-Asia. Icke desto mindre vore det ett stort misstag att inte inse att främlingsfientliga känslor

kan växa hos det ukrainska folket. Symboliska gester är inte tillräckliga för att förhindra detta hot. Det krävs reformer, olika utbildningsprogram och politiskt mod för att realisera dessa åtgärder.

John Gradowski är journalist och medlem i SKMA.

Intervjun med Anatoly Podolsky gjordes i samband med den av SKMA arrangerade utbildningsresan i spåren av den utplånade judiska kulturen och Förintelsen i Ukraina, 13-23 juni 2005. Deltagare var lärare, journalister och lärarutbildare från hela Sverige

---

Förintelsen som illustration eller studium

AV CHRISTER MATTSSON

De flesta har säkert hört talas om de elva miljoner offren i de nazistiska döds- och koncentrationslägren. Siffran har funnits med i åtskilliga skolböcker, artiklar, TV-program och föreläsningar. Men siffran är tagen helt ur luften.

Sommaren 2000 fick jag tillfälle att diskutera denna siffra med en av världens främsta historiker på området, Yehuda Bauer. Bauer berättade då en ganska dråplig anekdot om hur denna siffra kommit till. Upphovsmannen är den nyligen bortgångne Simon Wiesenthal som vid något tillfälle nämnt siffran då han fick frågan om hur många det var som mördades av nazisterna.

Siffran sex miljoner mördade judar är relativt säker och bygger på en lång rad olika beräkningar. Frågan om hur många icke judar som mördades av nazisterna är mycket mer svårbesvarad. Först och främst måste man fråga sig om man menar alla som dog till följd av nazismen eller de som föll offer för den nazistiska terrorn på ideologisk och rasistisk grund. Om vi väljer det senare har vi gjort en någorlunda acceptabel jämförelse med mass-mordet på judarna. Däremot vet vi fortfarande inte hur många de är, så Simon Wiesenthal bestämde sig för att dessa var fem miljoner. Bauer frågade honom varifrån han fick denna siffra. Han lär då ha sagt att det var viktigt att framhålla att det var många icke judiska offer för att inte väcka antisemitiska känslor.

Sanningen är att antalet så kallade övriga offer är avsevärt färre än fem miljoner och att Simon Wiesenthal hade rätt i att det väcker antisemitiska aversioner med siffran sex miljoner judar. Vi tycks inte tycka om att Förintelsen riktade sig mot judar och det beror inte alltid på att vi har sympati för offren.

Tona ner det judiska

Det mest tragiska i Simon Wiesenthals förhållningssätt är att han försöker göra Förintelsen allmängiltig genom att tona ned det judiska. *För många judar - för lite universalism*.

Det kommer för överskådlig framtid att finnas en känsloladdad debatt om vem som "äger" Förintelsen och där Förintelsen blir en måttstock för ondska och för lidande. I olika perioder har olika aktörer, historiker, filosofer, politiker etc. dragit olika slutsatser från studiet av Förintelsen. Under en period beskrevs Förintelsen som den unika och obeskrivliga ondskan, för att senare beskrivas som en banal byråkratisk ondska, för att nu senast beskrivas som en medveten handling av en perverterad tro på ett högre ideal och en slags etisk ondska (Goldhagen-debatten). Allt detta är naturligtvis både akademiskt och etiskt legitimt, uppriktiga ansträngningar för att förstå vad som hände och därefter dra slutsatser om hur vi bör bemöta liknande fenomen eller mekanismer i vår egen tid eller i framtiden.

Parallellt med dessa diskussioner, debatter och undersökningar pågår något annat, nämligen

Förintelsen som den ultimata illustrationen. Det är tämligen välbekant att begreppet Förintelsen, främst i dess internationella term "the Holocaust", används för att förstärka andra händelser genom termens inneboende laddning. Men det är inte det som intresserar mig utan användandet av Förintelsen för att tydliggöra vikten av analytiska slutsatser i studiet av vår egen tid, d.v.s. det omvända förhållandet mot att studera Förintelsen och sedan dra slutsatser för vår tid.

När man tar sin utgångspunkt i Förintelsen för att studera vikten av mänskliga rättigheter, demokratins betydelse och grundläggande erkännande av grupper och individens rätt till egenart är det redan på förhand givet hur studiet kommer att sluta. Slutsatserna är redan dragna och det finns egentligen inget nytt som kan framkomma. Varje insats kommer att bli den andra lik med det undantaget att nya exempel på barbarism tjänar som det yttersta beviset för demokratins överlägsenhet. Det är ofta inom detta ramverk som det dyker upp, Wiesenthals befarade rädsla för judisk offerdominans, synpunkter på att vi inte bara kan studera judiskt lidande.

Det är faktiskt helt rätt, vi behöver inte läsa en enda mening om vare sig Förintelsen eller judar som led för att befästa demokratiska värden, i det fallet är Förintelsen utbytbar mot vad som helst. Men om vi vill veta vad som fick helt vanliga människor att resa sig från sina köksbord, sätta sig på tåg öster ut, evakuera hela områden och skjuta kvinnor och barn då är det inte givet på förhand vilka svaren kommer att bli. Då är vi tillbaka till den process som kan utgöra en grund för att kritiskt belysa vår egen tid i stället för att hylla de värden vi redan vet är de bästa.

Politisk korrekthet

I detta arbete finns det inget utrymme för någon politiskt korrekt rättvisa för att likställa alla offer. Historien kan inte förstås genom offrens lidande utan genom förövarens avsikter. Det är inte fråga om att ringakta offrens lidande. Den enskilda människans lidande är trots allt vad det är oavsett vad förövaren menade.

Det har tagit mig viss tid att se denna skillnad. I mitt arbete med ungdomar som har sympatier för eller t.o.m. är nazister är det uppenbart att jag inte kan dra slutsatser åt dem på förhand. Min största utmaning är att skapa ett förtroende mellan dem och mig. Förtroendet är att de får lov att dra vilka slutsatser de vill av Förintelsen, men villkoret är att de skall studera händelsen utifrån historiskt godtagbara analyser för att förstå skeendet. När jag väl har uppnått detta förtroende brukar det gå bra, i den meningen att de drar omedelbara slutsatser rörande sina egna värderingar och sitt omgivande samhälle. Dessa slutsatser går på djupet därför att vi inte följer ett färdigt mönster och framförallt därför att de är deras egna.

Förintelsen som symbol

Men när man känner sig tvungen att behandla Förintelsen fast man egentligen vill tala om något annat blir det fel. Forum för levande historias första utställning hette Gränser. I den var det meningen att olika gränser mellan människor skulle gestaltas med utgångspunkt i Förintelsen och andra folkmord. Utan att i övrigt ha några synpunkter på utställningen kan jag konstatera att Förintelsen blev en pliktskyldig illustration.

Förintelsen är av naturliga skäl en symbol som vi ofta använder som illustration, som måttstock eller utgångspunkt. Om symbolen, måttstocken eller utgångspunkten skall ges rättvisa och vara meningsfull måste vi ha grundläggande kunskaper om den. Inte minst så att vi har förmågan att låta bli att relatera till Förintelsen när det inte är relevant eller på annat sätt kan bidra till en ökad förståelse av det vi egentligen vill prata om.

Om vi vill hylla demokrati kan vi göra det utan Förintelsen. Demokratien kunde trots allt inte

hindra nazisterna från att komma till makten, vilket studiet av Förintelsen ger vid hand. Men vi är allt jämt svaret skyldiga *varför* demokratin var oförmögen att stoppa Europas mest sluttande plan.

Och det är nedslående att Wiesenthal hade rätt – vi kan inte oförbehållsamt studera Förintelsen utan att rättfärdiga oss inför dem som tycker att judar får för mycket uppmärksamhet. Träden går förlorade i skogen och människan går förlorad bakom antalet mördade judar.

Christer Mattsson är pedagog och ofta engagerad av Forum för levande historia. Han är också en flitigt anlitad utbildningsexpert i olika internationella sammanhang. Christer Mattsson är medlem i Svenska Kommittén Mot Antisemitism.

Indymedia och den judiska världskonspirationen

AV FREDRIK MALM

Antisemitismen har en flertusenårig historia. Genom åren har den uttryckts på olika sätt och haft olika budbärare, även om kärnan alltid varit den samma. Sedan staten Israels bildande har antisemitismen blivit en ingrediens hos de mer radikala anti-israeliska grupperna. Sedan ockupationen av Västbanken och Gaza 1967 har den starkare Israelkritiska strömningen också stärkt antisemitismen hos extrema vänstergrupper. Det sistnämnda har nått kulmen när våldsspiralen ökat, till exempel i samband med Israels inmarsch i Libanon 1982 och under den andra palestinska intifadan 2000-2004.

Idag ser vi hur antisemitismen i Sverige frodas och saluförs inom främst tre miljöer: bland islamister, högerextremister och vänsterextremister. Konspirationer kring judar finns också på andra håll, till exempel inom new age-rörelsen.

Våren 2002 skrev jag en artikel i Expressen om hur vänstergrupper och nazister gör gemensam sak. Jag följde den vänsterextrema nyhetsajten Indymedia och fann ett hat mot Israel som många gånger gick över gränsen. Artikeln ledde som sig bör till mängder av arga påhopp från utomparlamentariska vänster-aktivister, men inte till någon självkritik hos de samma.

Klassiska judiska stereotyper

Indymedia är en global nyhetsportal för vänsteraktivister som misstror etablerade medier. Tanken är att de ska göra egna nyheter och publicera sin version på Indymedia i det land de befinner sig i. Denna alternativa nyhetskanal ska stärka kritiken mot det kapitalistiska etablerade samhället och bidra till att grupper som ideologiskt står vid sidan om ska kunna känna att de har sina egna forum att följa, skriva i och bilda sig. Idag är Indymedia långt ifrån den visionen – snarare är sidan ett klotterplank för allsköns grupper och individer som misstror demokratin och det kapitalistiska systemet.

För några veckor sedan ögnade jag igenom Indymedia igen. Det var som om tiden hade stått stilla sedan 2002. Det första som möter mig var artikeln ”Zionism”, en lång drapa med hänvisningar till de klassiska judiska stereotyperna och konspirationerna om judisk världsockupation. Ingen har brytt sig om att ta bort inlägget, som uppenbart är ett standardmeddelande från någon antisemitisk sekt, förmodligen med säte i USA. Ingen har heller brytt sig om att kommentera inlägget eller markera att den här sortens åsikter inte borde höra hemma i den utomparlamentariska vänstern.

Uppenbart är att antisemitiska konspirationer antingen är så vanliga att ingen längre höjer på

ögonbrynen, eller så ses de inte som något problem som behöver bemötas. Tröskeln för hat och extremism har blivit lägre, rågången mellan vad som är rätt och fel har blivit mer diffus. Någon större uppmärksamhet röner förmodligen inte tokstollarna på Indymedia, men de vittnar om något som finns på fler håll.

Ingen bryr sig i Sverige

Det finns mängder av exempel på antisemitism hos de olika Indymedia-sajterna runt om i världen. I framför allt Holland har en stor debatt förts om den antisemitism som blivit mer och mer utbredd inom den extrema vänstern. Några citat från holländska Indymedia belyser såväl retorik, tonfall som närheten till klassiska antisemitiska stereotyper:

”Judarna vill ha tillbaka ägodelar som de förlorade i kriget, till och med juvelerna. OK då, låt dem lämna tillbaka palestiniernas land. Men nej, det kommer de inte att göra, för de är maktkrämare.”

”Judarna är hundar för oss!”

När en holländsk stiftelse som arbetar mot rasism och diskriminering uppmärksammade att flera hundra texter på holländska Indymedia innehöll grovt antisemitiskt innehåll, tvingades till slut sidan efter hot om rättsprocess att ta bort inläggen. När händelserna kring holländska Indymedia togs upp för diskussion på den svenska avdelningen av nätverket kommenterade en läsare att ”Indymedia Holland är på rätt väg att stå för de värderingar de gör reklam för”. Ingen läsare argumenterade emot.

Fredrik Malm är ordförande för Liberala ungdomsförbundet. Han är också ledamot för folkpartiet i Stockholms stadsfullmäktige och gruppleddare i arbetsmarknads och integrationsberedningen.

I SKUGGAN AV AUSCHWITZPROCESSEN – 40 ÅR EFTERÅT AV LISBETH LINDEBORG

Mellan januari 1986 och maj 1987 följde jag regelbundet den s.k. eutanasi-processen på plats i Frankfurt/Main. De anklagade var två av Hitlers “dödsläkare“ Aquilin Ullrich och Heinrich Bunke (båda årgång 1914) som under täcknamnen “dr. Schmitt“ och “dr. Keller“ var skyldiga till 15 000 människors död. Inom ramen för Hitler-regimens s.k. T4-aktion med målsättning att utrota “mindervärdiga existenser“ mördades 70 273 psykiskt och fysiskt handikappade människor under 19 månader 1940-41.

Rättegången följdes med stor upprördhet av både medier och allmänhet och förargelsen var stor över att de båda skyldiga dömdes till bara fyra års fängelse. Men samtidigt var man tillfredsställd över att rättegången alls ägt rum. 1967 hade såväl Ullrich som Bunke och ytterligare två dödsläkare friats. Trots att det då slogs fast att de var skyldiga till tusentals människors död så hävdades att de unga läkarna inte vetat vad de verkligen gjorde. De “trodde att de handlat i barmhärtighetens namn“.

Dessutom hade de jurister som då förkunnade domslutet själva varit verksamma under Hitler-regimen och agerade under påtryckningar från lokalpolitiker och andra personer i maktpositioner vilka pläderade för dödsläkarnas “oskuld“. Men det fanns också människor vilka inte var nöjda med domslutet och redan 1970 inleddes ett nytt förfarande mot dödsläkarna, vilket dock förhalades i 16 år till 1986. Varje gång läkarna kallades till förhandling drabbades de av en eller annan sjukdom.

Skyldiga måste ställas inför rätta

Orsakerna att man redan direkt efter domslutet 1967 inte lät saken bero och att rätten inte tröttnade på att kräva ett förfarande var två. I Frankfurt hade den stora Auschwitzrättegången ägt rum mellan 1964-65. Den öppnade många människors ögon för förbrytelserna under Hitlerregimen – de brott som begåtts skulle äntligen synas även om många skyldiga under tiden försvunnit i anonymitetens glömska, i exil eller för evigt.

Den andra orsaken var att chefsåklagaren i Frankfurt/ Main Fritz Bauer, som initierat Auschwitzrättegången, visat att den västtyska justisen äntligen måste ta ansvar för att de skyldiga ställdes inför rätta; med sitt exempel hade han också visat att detta är möjligt trots att stora hinder lades i vägen i syfte att förhindra rättegången. Viktig var också generationsväxeln inom juristkåren; ett signifikant inslag i den västtyska 1968-generationens krav var just uppgörelsen med det förgångna. Så kan man se den försenade eutanasierättegången och även andra nazirättegångar efter 1965 som processer, vilka inte kunnat äga rum utan Auschwitzprocessen.

Före Auschwitzrättegången hade människor både i västra och östra Tyskland trängt undan erinrandet om de brott mot mänskligheten som hade ägt rum under Hitler-regimen. Under åren närmast efter 1945 då chansen att spåra upp de skyldiga var som störst kastade man sig in i återuppbyggnadsarbetet och var inte aktivt medveten om en egen skuld. Det var detta som de kända psykoanalytikerna Alexander och Margarete Mitscherlich kallade "oförmågan att sörja". I en tillbakablick på 1950-talet skrev Günter Grass i en artikel i "Die Zeit" (10.5.1985): "Det var ett årtionde av förfalskningar och bländverk, ett återuppbyggandets årtionde utan fundament" då förträngandet av det förgångna och dess färor "upphöjdes till en stilprincip". Under 1950-talet restaurerade de nazistiska medlöparna inte bara sig själva utan även de gamla förhållandena. Det enda som försvann var den bruna lackeringen. Historikern Jörg Friedrich nämnde det som ägde rum "den kalla amnestin".

Det var i detta samhällsklimat som Fritz Bauer inledde förberedelserna till Auschwitzrättegången mot 20 åtalade personer, vilka anklagades för att ha skjutit minst 28 910 människor till döds vilka "försökt fly" från Auschwitz. Under de tre år innan förfarandet öppnades utsattes Bauer och hans team för all slags påtryckningar såväl inifrån av ovilliga jurister och utifrån av politiska krafter. Så exempelvis sökte man stycka upp rättegången genom att föreslå att de anklagade skulle ställas inför rätta på olika orter och ordföranden för straffkammaren uttalade sig tvivlande om de 211 överlevande vittnena verkligen var trovärdiga – de beskyldes för att vara gamla, traumatiserade och t.o.m. för att ljuga. Men Bauer som var jude och som efter en tid i koncentrationsläger själv tvingats i exil under 1930-talet, hans unga medhjälpare och undersökningsdomaren Heinz Düx gav inte upp. Den 20 december 1963 inleddes rättegången.

Ta ansvar för sin historia

För Bauer var målsättningen inte bara att ställa de skyldiga inför rätta och bestraffa dem utan även att inleda en medvetandegörande process och tvinga tyskarna att konfrontera sitt förgångna och ta ansvar för denna del av sin historia. Detta lyckades honom också. Rättegången som varade i nästan två år följdes upp av medierna, spelades in på film och besöktes av 20 000 personer, därav flera konstnärer och författare, bl.a. dramatikern Peter Weiss och Günter Grass i egenskap av både författare och konstnär. I den 870 sidor omfattande och rikt illustrerade katalogen till en utställning om processen 40 år efteråt, som visades i Frankfurt am Main under år 2004 finns bl.a. en teckning av Grass som föreställer den s.k. "Boger-gungan".

Wilhelm Boger var känd bland fångarna som "Döden i Auschwitz". Han var en

fullblods nazist som gått med i NSDAP och SA redan 1929 och i det tidiga SS 1930. I Auschwitz (1942-45) ledde han ett vaktkommando men förflyttades på egen begäran till den s.k. politiska avdelningen med uppgift att förhöra fångar. Efter kriget tillfångatogs han av amerikanerna men lyckades fly och hålla sig gömd; men han var efterlyst och 1958 häktades han.

I Auschwitzprocessen vittnade många överlevande om de massmord Boger gjort sig skyldig till. Han dödade hundratals fångar med nackskott och var huvudansvarig för likviderandet av det s.k. familjelägret och zigenarlägret. För att få fångarna att tala inrättade han ett tortyrcentrum med infernaliska tortyrinstrument, bl.a. tumskruvar och den av honom själv påhittade "Boger-gungan". Den bestod av en rund trästock lagd på tvären över två ca. 150 cm. höga träbockar. Fången hängdes upp över brädan i rygglutet och gungades sedan fram och tillbaka och tvingades tala. Efter bara en stund på det som Boger kallade sin "talmaskin" hade tortyren lett till medvetlöshet eller död. Samtliga fångar vittnade om att då Boger inte hade något att göra åkte han runt på sin cykel i lägret för att hitta ett offer för sin "gunga".

Säkert hade många närvarande vid processen önskat att Boger under förhöret själv hängts upp på sin gunga. Då domarna mot de 20 anklagade förkunnades 19-20.8.1965 var han en av de sex som dömdes till livstids fängelse. Som väl var benådades han aldrig utan dog efter tolv år i fängelset, 70 år gammal.

Få fällande domar

Trots att Auschwitzprocessen blev en milstolpe är det otillfredsställande att veta att endast 788 av det SS-vaktmanskap på 7 800 män och 200 kvinnor som tjänstgjorde i Auschwitz någonsin ställdes inför rätta, därav de flesta i Polen. I Västtyskland dömdes mellan 40-50 och i DDR bara tio. Hade de båda tyska staterna bemödat sig om tidiga rättegångar hade man kunnat ställa betydligt fler inför rätta. Vilka följder som förhållandet av den juridiska uppgörelsen mot de nazistiska gärningsmännen haft visas av det faktum att endast 6 600 fall i Västtyskland lett till fällande domar - i regel inga långvariga fängelsestraff.

Fram till sekelskiftet hade visserligen drygt 100 000 förfaranden inletts men i de flesta fall hade åtalen lagts ned därför att de skyldiga inte stod att finna; de var döda eller befann sig i exil, mest i Mellanöstern och i Latinamerika. Om de kunde spåras upp var de ofta så svårt sjuka eller så gamla att de inte längre kunde ställas inför rätta. I Västtyskland ledde få åtal - drygt ett hundratal - till livstids fängelse.

Trots att Västtyskland hunnit en bra bit på väg i avseende på den problematik som man brukar kalla "upparbetandet av det förgångna" har man - t.ex. i jämförelse med den nyligen bortgångne ensamkämpen Simon Wiesenthal - skändligen misslyckats med den juridiska uppgörelsen. Hade inte Fritz Bauer lyckats driva igenom Auschwitzprocessen hade situationen varit än sämre. Först under de senaste åren har intresset ökat att ställa nazismens gärningsmän inför rätta. Men nu är det i de flesta fall för sent.

Lisbeth Lindeborg är fil. dr, statsvetare, journalist och författare bosatt i Marburg, Tyskland. Hon medverkar som kulturskribent i flera svenska dagstidningar.

Dyrt bevaka synagogor

Folkpartiets landsmöte antog i augusti, på uppmaning av Cecilia Wikström, följande uttalande: Konflikten i Mellanöstern har påverkat situationen för judar i vårt land. Rasistiska och antisemitiska rörelser är ett gemensamt europeiskt problem. Europol bör få i uppdrag att

utreda hoten mot nationella minoriteter i Europa. Den svenska staten bör ta ansvar för att religiösa församlingar i Sverige, som den judiska, inte behöver ta verksamhetspengar i anspråk för att finansiera säkerhetskostnader.

– Ingen enskild minoritet i vårt land är så hotad som den judiska. Judar tvingas utstå kränkningar, trakasserier och hot, ofta i samband med besök i synagogan. Synagogor och judiska kulturcentra riskerar att utsättas för vandalisering och skadegörelse. Nu är det av allra största betydelse att samhället tar sitt ansvar och åtminstone befriar dessa församlingar och institutioner från den ekonomiska bördan som bevakning och larmanordningar kostar, säger Cecilia Wikström.

– Det är orimligt att judiska församlingar av egna medel ska tvingas betala de ökande kostnaderna för bevakning och säkerhetsarrangemang. Förra året beräknades uppemot 5 Mkr avsättas enbart för bevakning av de fyra största synagogorna i landet. Folkpartiet menar att det är befogat att ett land som har religionsfrihet också bör säkerställa trygga existensvillkor för de judar som samlas till gudstjänster i sina synagogor, avslutar Cecilia Wikström.

Motion om kamp mot antisemitism från Cecilia Wikström (fp)

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som i motionen anförs om nödvändigheten i att uppmärksamma att antisemitismen i Sverige tilltagit och tar sig nya uttryck.

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening om behovet av en intensiv utbildningssatsning i svenska skolor i alla stadier för att höja kunskapen om Förintelsen och på så sätt motverka antisemitism.

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att skapa ett regelsystem som omöjliggör att svenska biståndsmedel går till odemokratiska organisationer och till grupper, partier.

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att skärpa regelsystemen för Sveriges Radio, Sveriges Television och svenska dagstidningar så att hat, hets och antisemitiska uttryck i svenska medier inte på några grunder kan medges.

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om inrättandet av en Raoul Wallenberg-dag.

Motivering

Antisemitismen i Europa har en lång och fasansfull historia som startade i och med kristallnatten för 65 år sedan och kulminerade i och med Förintelsen. Nazisternas systematiska utrotning mördade sex miljoner judar, däribland en miljon barn, och fem miljoner handikappade, oppositionella, homosexuella, romer och oliktankande.

Ny våg av antisemitism

Nu kan en ny våg av antisemitism skönjas i Sverige, i kölvattnet av den pågående konflikten i Mellanöstern, enligt en rapport från EUMC (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia). Både forskningsrapporter och enskilda judar vittnar om att antisemitismen nu ändrat skepnad. Antisemitismen i vårt land har, precis som i övriga Europa, tilltagit.

Förövarna är inte längre enbart högerextrema grupper. Vänsterradikala och islamistiska organisationer sprider antisemitisk propaganda och deltar i våldsaktioner riktade mot judar. För det mesta rör det sig om trakasserier som verbala övergrepp och hotfulla brev, men tar sig också uttryck som skändningar av begravningsplatser, vandalisering av institutioner och överfall på judar på svenska gator. Våren 2002 var det första gången på 150 år som en pöbel i

Sverige angrep judar. Då misshandlades ett antal personer på Norrmalmstorg i Stockholm under slagordet "Död åt judarna, död åt Israel" av så kallade antirasister.

Unga människor törs inte längre bejaka sin judiska identitet, man attackerar judar på gator och torg och kränkande uttalanden om judar hörs snart sagt överallt. Attacker mot judar i tunnelbanan, hyllningar av självmordsbombare, krönikörer i svenska media som karaktäriserar israeler som "bärare av kollektiv skuld". Radio- och TV program har raljerat och uttalat sig kränkande om judar, anmälts till granskningsnämnden men friats. Därför bör regelverket skärpas, så att liknande händelser inte kan upprepas.

Judar och Israel

Den 10 september i år genomfördes "Fredsloppet" i Göteborg under parollen Bojkotta Israel-
Leve Palestina. Arrangörer var Proletären FF och Revolutionär Kommunistisk Ungdom. Skanderandet mot judar och mot staten Israel hördes på nytt. Det visade sig att dessa organisationer uppburit biståndsmedel från biståndsorganet SIDA för genomförandet av denna aktivitet, något som allvarligt strider mot riktlinjerna för SIDA. Organisationer som RKU talar om "proletariatets diktatur" och om att "ta och behålla makten med våld", vilket tydligt ger för handen att de inte förespråkar demokrati. Därför bör en kontrollapparat införas så att vidare medelstildelning till odemokratiska organisationer avbryts.

Bredare utbildningsatsning

Historikern Mikael Tossavainen redovisade i sin forskarrapport Det förnekade hatet för ett par år sedan synen på judar bland muslimska ungdomar i Stockholm, Göteborg och Malmö. Rapporten visar att hatet mot judar är stort och hämtar näring i den pågående mellanösternkonflikten. Lärare beskriver hur elever kan sabotera lektioner eller utebli från religionsundervisningen när judendomen behandlas. De låter bli att göra läxor, läsa böcker eller delta i skrivningar om judendomen.

En viktig åtgärd är att satsa på kunskapsspridning om antisemitism. Det behövs också en större och bredare utbildningsatsning som riktar sig till skolan. Lärarkåren kan på så sätt få kunskap och mod att våga diskutera svåra och känsliga frågor som rör hat och extremism. Genom en ökad kunskap kan vi alla mobiliseras i kampen mot de mekanismer som kan leda till hets och hatbrott.

Attackerna mot synagogor runt om i Europa, hoten och trakasserierna mot judar i Sverige och etableringen av grupper av radikala islamister har förändrat och förstärkt hotbilden mot judar och deras institutioner.

Antisemitismen är ett tragiskt faktum i dagens Sverige och tyvärr har den vuxit sig starkare på senare tid. Om det civiliserade samhället ska upprätthållas får vi aldrig glömma det ohyggliga våld som trappades upp i Tyskland 1938 och kulminerade i Förintelsen.

Raoul Wallenbergs gärning i Budapest, då tiotusentals judar räddades undan en säker död, vittnar om att människan inte står maktlös inför den grövsta formen av rasism och antisemitism. Wallenberg bevisade att en enskild individ faktiskt kan göra en stor skillnad. Därför bör regeringen ta initiativ till en Raoul Wallenberg-dag som uppmärksammar Wallenbergs hjältemodiga insats, och vårt gemensamma moraliska ansvar att ingripa mot främlingsfientlighet i vårt samhälle.

Hat försvinner inte av sig självt utan måste ständigt motarbetas och bekämpas. Demokratins försvarare bär ansvar att kämpa mot främlingsfientlighet, rasism och antisemitism i vårt samhälle. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen tillkänna.

Stockholm den 28 september 2005
Cecilia Wikström (fp)